

Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie przed sądem odwoławczym w świetle zmian Kodeksu postępowania karnego

Participation of an Accused Person Who Is Deprived of Liberty in a Trial Before an Appeal Court. Amendments to the Code of Criminal Procedure

The aim of the article is to expose the legal relationship between the participation of the accused person who is deprived of liberty in the appeal hearing and the evidence solutions provided by the legislator for the appeal court. The subject matter, which has theoretical and practical dimensions, and is related to the model of appeal proceedings. That model is based on provisions regulating the issue of evidence before the court of the second instance. The author presents changes with regard to evidence at the appeal instance and he relates them to the right of the accused person who is deprived of liberty to apply for bringing him to an appeal hearing.

Adrianna Wączek

magister prawa
Uniwersytet Opolski

ORCID – 0000-0002-6204-0820

e-mail: asobecka.92@o2.pl

Słowa kluczowe:
oskarżony, dowód, rozprawa, sąd

Key words:
accused, witness, hearing, court

<https://doi.org/10.36128/priv.vi38.168>

1. Wstęp

Problematyka dotycząca uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie odwoławczej ma doniosłe znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, stąd też była przedmiotem rozważań w doktrynie prawa karnego¹.

-
- 1 Zob. Marek A. Karczmarzyk, Piotr Rogoziński, „Udział oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie przed sądem odwoławczym” *Palestra*, nr 3-4 (1997): 33. Por. także Alfred H. Michalczyk, „Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie rewizyjnej” *Palestra*, nr 34/2-3 (1990): 50.

Na tle przedmiotowego uprawnienia, uregulowanego na gruncie art. 451 k.p.k., można wyróżnić kilka aspektów problematycznych, wymagających szczegółowej wykładni.

Analiza prawna, podjęta w ramach niniejszego artykułu, została dokonana w aspekcie rozwiązań dowodowych stanowiących *novum* w instancji odwoławczej w ujęciu modelowym, które kształtują na nowo uprawnienie łączące się z realizacją prawa do obrony poprzez uczestnictwo oskarżonego pozbawionego wolności w postępowaniu przed sądem II instancji.

Zasadnicze znaczenie ma zatem określenie celowościowych powiązań pomiędzy zagadnieniem uczestnictwa oskarżonego w rozprawie apelacyjnej a rozwiązaniami dowodowymi, charakterystycznymi dla instancji odwoławczej. Tak ujęta problematyka wymaga w szczególności uczynienia przedmiotem rozważań, zmian wpływających na kształt modelu postępowania odwoławczego, z perspektywy ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw², ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw³ oraz najnowszej – ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁴, które należy przeanalizować w aspekcie *stricte* dowodowym.

Umieszczenie art. 451 k.p.k., regulującego przedmiotowe uczestnictwo, w bezpośrednim sąsiedztwie z art. 452 k.p.k.⁵, nakazuje postrzegać jego znaczenie prawne w świetle aktualnych rozwiązań dowodowych.

Należy zatem wyartykułować, iż wprowadzone na skutek wskazanych powyżej ustaw nowelizujących szerokie możliwości dowodowe sądu odwoławczego, zwłaszcza w kontekście przeprowadzania tzw. dowodów ścisłych, wyznaczają nową perspektywę przedmiotowej problematyki, istotnej z punktu widzenia interesu oskarżonego i realizacji prawa do obrony w instancji apelacyjnej.

2 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 września 2013 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 1247).

3 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 11 marca 2016 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 437).

4 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 1694).

5 Aktualnie obowiązuje tylko przepis art. 452 § 2 i 3 k.p.k., niemniej analiza § 1 art. 452 k.p.k. w ujęciu historycznym ma zasadnicze znaczenie dla określenia współczesnego modelu postępowania odwoławczego.

2. Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej w ujęciu historycznym oraz prawnoporównawczym a model postępowania odwoławczego – uwagi ogólne

Jak już zostało zasygnalizowane na wstępie, w prawie karnym procesowym nastąpiły gruntowne zmiany w zakresie rozwiązań dowodowych w instancji odwoławczej. Naczelna z nich, wpływająca w sposób znaczący na kształt modelu postępowania odwoławczego, wiąże się z zniesieniem zakazu, wedle którego, sąd odwoławczy nie może przeprowadzić postępowania dowodowego co do „istoty sprawy” (art. 452 § 1 k.p.k.)⁶. Całkowitej zmianie uległ również charakter art. 452 § 2 k.p.k. Do momentu wejścia w życie ustawy nowelizującej z 2016 roku, stanowił on prawną podstawę wyznaczającą warunki uzupełnienia przewodu sądowego poprzez przeprowadzenie przez sąd odwoławczy dowodów w sposób bezpośredni⁷. Aktualnie przepis ten należy rozumieć w kategoriach podstawy oddalenia wniosku dowodowego w instancji odwoławczej⁸. Wskazać również należy, że § 3, dodany ustawą nowelizującą

-
- 6 Zob. art. 452 § 1 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją wrześniową z 2013 r. Odnośnie dowodu „co do istoty sprawy” zob. także Andrzej Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2010), 78-79. Por. także Zbigniew Doda, Andrzej Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Tom II* (Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 1997), 336. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2007 r., III KK 298/06, Legalis nr 83974.
- 7 Por. art. 452 § 2 w brzmieniu ustawy z dnia 27.09.2013 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm. z Dz. U. z 2015 r. poz. 396) „Sąd odwoławczy dopuszcza dowody na rozprawie, jeżeli nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości. Dowody można dopuścić również przed rozprawą” i art. 452 § 2 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją z 2013 r. „Sąd odwoławczy może jednak w wyjątkowych wypadkach, uznając potrzebę uzupełnienia przewodu sądowego, przeprowadzić dowód na rozprawie, jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania, a nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości lub w znacznej części. Dowód można dopuścić również przed rozprawą”.
- 8 Art. 452 § 2 k.p.k. w brzmieniu ustawy z dnia 19.07.2019 r. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1694) „Sąd odwoławczy oddala wniosek dowodowy również, jeżeli:
- 1) przeprowadzenie dowodu przez ten sąd byłoby niecelowe z przyczyn określonych w art. 437 § 2 zdanie drugie;
 - 2) dowód nie był powołany przed sądem pierwszej instancji, pomimo że składający wniosek mógł go wówczas powołać, lub okoliczność, która ma być udowodniona, dotyczy nowego faktu, niebędącego przedmiotem

z 2019 roku do jednostki redakcyjnej art. 452, stanowi *novum* w zakresie rozwiązań dowodowych w instancji odwoławczej, wyznaczając podstawę prawną niemożności oddalenia wniosku dowodowego na podstawie art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k.

W kontekście niniejszych rozważań na pierwszy plan należy wyeksponować wyrażony w doktrynie prawa karnego procesowego pogląd, wedle którego obecnie postępowanie odwoławcze, zważywszy na nowe rozwiązania dowodowe, ma charakter mieszany, tj. kontrolno-rozpoznawczy, co wiąże się z merytorycznym aspektem rozpoznania sprawy⁹.

W kontekście przedmiotowych zmian należy zastanowić się nad związkiem prawnym art. 451 k.p.k. z art. 452 k.p.k. *de lege lata* oraz jego znaczeniem dla realizacji prawa do obrony, stanowiącego element rzetelnego procesu.

Regulacja dotycząca uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej, wyznaczona treścią art. 401, występowała w prawie karnym procesowym już na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku. W świetle literalnego brzmienia tego przepisu „Jeżeli wyznaczono rozprawę, sąd może zarządzić sprowadzenie na nią oskarżonego pozbawionego wolności”. Wprawdzie z redakcji cytowanego przepisu wynika, że sprowadzenie oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną miało wówczas charakter fakultatywny, to jednak w judykaturze, pod rządami poprzednio obowiązującego porządku prawnego, dominował pogląd, wedle którego fakultatywność w zakresie dopuszczenia oskarżonego pozbawionego wolności do wzięcia udziału w postępowaniu przed sądem II instancji nie mogła oznaczać dowolności decyzji sądowej wydanej w tym przedmiocie, ani

postępowania przed sądem pierwszej instancji, a składający wniosek mógł go wówczas wskazać”. Zob. uwagi zawarte w Dariusz Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jerzy Skorupka (Warszawa: C. H. Beck, 2019), Legalis. Michał Błoński, Monika Zbrojewska, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych*, red. Piotr Kruszyński (Warszawa: C. H. Beck, 2018), 496.

- 9 Tak również Sławomir Steinborn, „Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego” *Prokuratura i Prawo*, nr 1-2 (2015): 149. Andrzej Sakowicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Andrzej Sakowicz (Warszawa: C. H. Beck, 2016), Legalis, teza 2. Zob. także Krzysztof Dąbkiewicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), 514. Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2017 r., V KK 265/17, Legalis nr 1706000.

też wyłączenia kontroli tej decyzji¹⁰. Co więcej, już wówczas zwracano uwagę na ścisły związek pomiędzy regulacją dotyczącą sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną a zakresem, w jakim miało nastąpić uzupełnienie przewodu sądowego w instancji odwoławczej. W kontekście powyższego należy wyeksponować stanowisko, które zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 października 1997 r., cyt. „[...] Regulację ustawową zawartą w art. 401 KPK rozpatrywać należy w ścisłym powiązaniu z uzupełnieniem przewodu sądowego na rozprawie odwoławczej (art. 402 KPK)”¹¹. Pogląd ten w pełni zasługiwał na zaaprobowanie. Należy wszakże zwrócić uwagę, że o ile § 1 art. 402 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. stanowił, iż „Sąd odwoławczy nie może przeprowadzać postępowania dowodowego co do istoty sprawy”, o tyle § 2 tego przepisu przewidywał uprawnienie sądu odwoławczego do przeprowadzenia uzupełniającego postępowania dowodowego, gdyż „Sąd odwoławczy może jednak w wyjątkowych wypadkach, uznając potrzebę uzupełnienia przewodu sądowego, przeprowadzić dowód bezpośrednio na rozprawie, jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania, a nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości lub w znacznej części. Sąd może przed rozprawą powziąć postanowienie o dopuszczeniu dowodu”¹². Można zatem przyjąć, że decyzja odnośnie do sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną stanowiła następczy wynik oceny zakresu planowego postępowania dowodowego w instancji odwoławczej. Ponadto, Sąd Najwyższy w przytoczonym powyżej judykacie zajął stanowisko, w którego świetle „Nie jest przypadkiem, że zagadnienie uzupełnienia postępowania dowodowego na rozprawie odwoławczej zostało przez ustawodawcę unormowane po przepisie statuującym możliwość sprowadzenia na rozprawę odwoławczą oskarżonego pozbawionego wolności. Wymienione w poszczególnych paragrafach art. 402 k.p.k. sytuacje wskazują bowiem, kiedy – w związku z uzupełnieniem przewodu sądowego – mogłaby zachodzić ewentualna potrzeba ustosunkowania się oskarżonego do przeprowadzonego dowodu. Nie wydaje się więc możliwe, by decyzja o odstąpieniu od sprowadzenia na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności mogła być podjęta bez uwzględnienia racji wynikających z przepisu art. 402 k.p.k. Żaden bowiem przepis ustawy procesowej nie ogranicza uprawnień oskarżonego do osobistego podejmowania czynności wchodzących w sferę

10 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 października 1997 r., II KKN 261/96, Legalis nr 42707. Zob. także Piotr Hofmański, Elżbieta Sadzik, Kazimierz Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 1 (Warszawa: C. H. Beck, 2004), Legalis.

11 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 października 1997 r., II KKN 261/96, cyt. wyżej.

12 Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz. U. z 1969 nr 13 poz. 96).

jego prawa do obrony tylko do stadium postępowania przygotowawczego i do rozprawy przed sądem pierwszej instancji¹³. Argumentacja ta wydaje się słuszna, w szczególności akcentując powinność zapewnienia oskarżonemu – w ramach zagwarantowanego mu prawa do obrony – możliwości wypowiedzenia się co do przeprowadzonego, w ramach rozprawy odwoławczej, doводу. Warto również dodać, że przytoczenie treści tego orzeczenia nie jest czynnością przypadkową, gdyż podjęty na jego kanwie dyskurs ma bezpośrednie przełożenie na interpretację aktualnie kształtowanego prawa do obrony w znaczeniu uprawnienia oskarżonego pozbawionego wolności do udziału w rozprawie odwoławczej, w szczególności uwzględniając zmiany, jakie nastąpiły na gruncie postępowania dowodowego w instancji odwoławczej. Użyta wówczas przez Sąd Najwyższy argumentacja będzie zatem stanowiła źródło dalszych rozważań na temat aktualnych standardów obowiązywania prawa do obrony w postępowaniu przed sądem *ad quem*.

Tytułem wstępu należy stwierdzić, że w zakresie rozważań nad wpływem modelu postępowania odwoławczego w znaczeniu dowodowym na uczestnictwo oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej należy postawić tezę, że – z punktu widzenia interesu oskarżonego – znaczenie mają, po pierwsze, umiejscowienie przepisu statuującego przedmiotowe uprawnienie, po drugie, jak już wskazano, gruntowne zmiany w zakresie modelu postępowania odwoławczego.

W obecnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego o uczestnictwie oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie odwoławczej stanowi art. 451. Przepis ten umiejscowiony jest w rozdziale 49 k.p.k., zatytułowanym „Apelacja”, w bezpośrednim sąsiedztwie z art. 452 k.p.k., co nie pozostaje bez znaczenia prawnego, a wykazane zostanie w dalszej części artykułu. Przepis ten był kilkakrotnie nowelizowany¹⁴. W związku z tym, podjęcie porównawcze, ukierunkowane na zestawienie treści normatywnej rzeczonoego przepisu w jego pierwotnym brzmieniu z aktualnie obowiązującą regulacją, pozostaje prawnie relewantne dla analizy zagadnienia. Metoda komparatystyczna ma służyć w szczególności nadaniu właściwej wartości

13 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 października 1997 r., II KKN 261/96, cyt. wyżej.

14 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego oraz Ustawy – Kodeks karny skarbowy z dnia 20 lipca 2000 r. (Dz. U. Nr 62, poz. 717). Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, Ustawy o świadku koronnym oraz Ustawy o ochronie informacji niejawnych z dnia 10 stycznia 2003 r. (Dz. U. Nr 17, poz. 155). Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 września 2013 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 1247).

prawnej normie statuującej uprawnienie oskarżonego pozbawionego wolności do wzięcia udziału w rozprawie odwoławczej oraz wykazaniu odrębności normatywnych zasad sprowadzania oskarżonego na rozprawę w odniesieniu do poszczególnych stanów prawnych.

Podkreślenia w szczególności wymaga, że, także występujące na gruncie aktualnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego, bezpośrednio sąsiedztwo art. 451 k.p.k. z art. 452 k.p.k. poddaje pod dyskusję rolę wykładni systemowej w sposobie interpretacji uprawnienia oskarżonego pozbawionego wolności w zakresie sprowadzenia go na rozprawę odwoławczą przez pryzmat rozwiązań dowodowych w postępowaniu przed sądem II instancji.

W pierwotnie obowiązującej wersji Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku jednostka redakcyjna stanowiąca o uczestnictwie oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej złożona była z dwóch przepisów prawnych, przy czym ustawodawca w § 1 art. 451 k.p.k. przesądził, że „Sąd odwoławczy może zarządzić sprowadzenie na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności”, wyrażając w ten sposób, co do zasady, sędziowską swobodę rozstrzygnięcia tej kwestii¹⁵. Z kolei w § 2 wyznaczone zostały granice obligatoryjnego uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w postępowaniu przed sądem II instancji, gdyż „Jeżeli wniesiono apelację na niekorzyść oskarżonego co do winy albo apelacja wnosi o wymierzenie lub zaostrożenie kary pozbawienia wolności, sąd odwoławczy zarządza sprowadzenie na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności, chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy. Jeżeli sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza się obrońcę z urzędu”.

Wykładnia językowa cytowanych powyżej przepisów prawnych prowadzi do wniosku o występującym wówczas powiązaniu treściowym art. 451 § 1 Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku z art. 401 Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku, na co wskazuje użyte przez ustawodawcę na gruncie obu przepisów sformułowanie „może zarządzić”, z jednoczesnym zastrzeżeniem, że na gruncie nowo ukształtowanego porządku prawnego, wyznaczonego treścią ustawy – Kodeks postępowania karnego z 1997 roku, sąd był zobowiązany do zarządzenia sprowadzenia na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności, jeżeli wniesiono apelację na niekorzyść oskarżonego co do winy albo apelacja wносиła o wymierzenie lub zaostrożenie kary pozbawienia wolności¹⁶. Należy jednak dodać, że wprawdzie skonkretyzowano wówczas przypadki obligatoryjnego sprowadzenia oskarżonego pozbawionego

15 Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2000 r., III KKN 192/00, Legalis nr 58078.

16 Zob. Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, Legalis. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 1999 r., IV KKN 334/99, Legalis nr 46290.

wolności na rozprawę odwoławczą, niemniej jednak ich wystąpienie nie czyniło rzeczoności uprawnień bezwzględnych, gdyż sąd mógł uznać za wystarczającą obecność obrońcy¹⁷. W piśmiennictwie¹⁸ wskazywano jednak, że w odniesieniu do sytuacji procesowej, charakteryzującej się sędziowskim uznaniem, iż obecność obrońcy jest wystarczająca, mimo apelacji na niekorzyść oskarżonego co do winy albo ukierunkowanej na wymierzenie lub zastrzeżenie kary pozbawienia wolności, obecność obrońcy musi być uznana za obligatoryjną¹⁹.

W doktrynie prawa karnego procesowego już na gruncie poprzednio obowiązującego porządku prawnego fakultatywność decyzji w przedmiocie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą poddawana była krytyce. Zdaniem Alfreda H. Michalczyka²⁰ uregulowanie kwestii związanej z uczestnictwem oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie rewizyjnej na zasadzie uznaniowości sędziowskiej, przy dostrzegalnej wówczas praktyce sądów odstępujących w większości przypadków od zarządzania sprowadzania oskarżonego na rozprawę odwoławczą, stanowiło negatywny przejaw ingerencji w prawo do obrony. Z kolei Alfred Kaftal²¹

-
- 17 W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na zapatrywanie Sądu Najwyższego, które zostało wyrażone na gruncie pierwotnie obowiązującego art. 451 k.p.k. Mianowicie, odnosząc się do stanowiska Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że mimo wniesienia apelacji na korzyść oskarżonego, okoliczność, iż nie miał on ustanowionego obrońcy, powinna determinować decyzję o sprowadzeniu go na rozprawę odwoławczą, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1999 r., II KKN 174/99, Legalis nr 46430. Co do uznaniowości sędziowskiej w zakresie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności zob. Stanisław Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w Kodeksie postępowania karnego po nowelizacji. Komentarz praktyczny* (Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2003), 354. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2001 r., IV KKN 369/00, Legalis nr 58981.
- 18 Feliks Prusak, *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999), 1272.
- 19 Por. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lipca 1999 r., V KKN 253/99, Legalis nr 46289. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 2001 r., V KKN 486/00, Legalis nr 57656. Por. Stanisław Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999), 153.
- 20 Michalczyk, „Udział”, 51.
- 21 Alfred Kaftal, *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972), 155.

wyraził pogląd, wedle którego w procesie decyzyjnym co do sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą należałoby stosować kryterium kierunku zaskarżenia, nakazujące w każdym przypadku, gdy w grę wchodzi możliwość orzekania na niekorzyść oskarżonego, aby jego udział w rozprawie rewizyjnej był bezwzględnie obowiązujący zarówno w sądzie wojewódzkim, jak i w Sądzie Najwyższym²².

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy z dnia 20 lipca 2000 r.²³ zmieniła wymiar uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie odwoławczej. Mianowicie na skutek wprowadzonych zmian art. 451 k.p.k. otrzymał następujące brzmienie: „Sąd odwoławczy zarządza sprowadzenie na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności, chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy. Jeżeli sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza obrońcę z urzędu”.

Z redakcji przytoczonego przepisu wynika zupełnie nowe, odmienne niż poprzednio, ujęcie przedmiotowego zagadnienia. Użyte przez ustawodawcę sformułowanie „sąd odwoławczy zarządza sprowadzenie na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności” wskazuje na jednoznaczny wynik wykładni językowej przepisu, przejawiający się w „prawodawczym” uznaniu, iż rzeczony uczestnictwo powinno zostać uczynione regułą. Wprawdzie, jak już zostało zasygnalizowane, nie nadano jej charakteru absolutnego²⁴, niemniej jednak, na skutek wprowadzonych zmian, nastąpiło wzmocnienie gwarancji procesowych oskarżonego na rozprawie apelacyjnej²⁵, co w kontekście realizacji prawa do obrony, w stadium postępowania odwoławczego, miało istotne znaczenie. Należy także zwrócić uwagę, że eliminacja klauzuli fakultatywności w podjęciu decyzji o sprowadzeniu oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną nie pozostawała bez wpływu na uznaniowość sędziowską tej kwestii, która na skutek wprowadzonych zmian uległa znacznemu ograniczeniu²⁶.

22 Jak zostało już zasygnalizowane, takie rozwiązanie przyjął ustawodawca na gruncie art. 451 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. w brzmieniu pierwotnie obowiązującym.

23 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy z dnia 20 lipca 2000 r. (Dz. U. Nr 62, poz. 717).

24 Tak również Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne*, 152.

25 Hofmański, Sadzik, Zgryzek, *Kodeks*, Legalis.

26 Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne*, 152.

Kolejna nowelizacja, za przyczyną Ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Ustawy – przepisy prowadzące Kodeks postępowania karnego, Ustawy o świadku koronnym oraz Ustawy o ochronie informacji niejawnych z dnia 10 stycznia 2003 r.²⁷ wzmocniła w jeszcze większym wymiarze sytuację procesową oskarżonego pozbawionego wolności w zakresie jego uczestnictwa na rozprawie odwoławczej, gdyż art. 451 k.p.k. otrzymał brzmienie „Sąd odwoławczy, na wniosek oskarżonego pozbawionego wolności, zarządza sprowadzenie go na rozprawę, chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy. O prawie złożenia wniosku należy pouczyć oskarżonego. Jeżeli sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza obrońcę z urzędu”. Z kolei aktualnie obowiązujący art. 451 k.p.k. stanowi, że: „Sąd odwoławczy, na wniosek oskarżonego pozbawionego wolności złożony w terminie 7 dni od daty doręczenia mu zawiadomienia o przyjęciu apelacji, zarządza sprowadzenie go na rozprawę, chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy. Wniosek złożony po terminie podlega rozpoznaniu, jeżeli nie powoduje to konieczności odroczenia rozprawy. O prawie złożenia wniosku należy pouczyć oskarżonego. Jeżeli sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, sąd, prezes sądu lub referendarz sądowy wyznacza obrońcę z urzędu”.

Zasadniczymi, z punktu widzenia prawa do obrony oraz realizacji reguły rzetelnego procesu w ujęciu *sensu largo*, elementami treści normatywnej, będącym przedmiotem rozważań art. 451 k.p.k., są zatem:

- klauzula obligatoryjna w zakresie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą²⁸,
- inicjatywa oskarżonego pozbawionego wolności odnośnie do jego udziału w rozprawie apelacyjnej związana z przysługującym mu prawem do złożenia wniosku o sprowadzenie go na tę rozprawę²⁹,

-
- 27 Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Ustawy – przepisy prowadzące Kodeks postępowania karnego, Ustawy o świadku koronnym oraz Ustawy o ochronie informacji niejawnych z dnia 10 stycznia 2003 r. (Dz. U. Nr 17, poz. 155).
- 28 W literaturze podkreśla się, że obligatoryjność reguły, w świetle której oskarżony pozbawiony wolności bierze udział w rozprawie odwoławczej ma charakter względny, Katarzyna T. Boratyńska, Adam Górski, Andrzej Sakowicz, Andrzej Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz* (Warszawa: C. H. Beck, 2014), 804.
- 29 Co do niezłożenia przez oskarżonego przedmiotowego wnioski zob. Igor Tuleya, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Praktyczny komentarz do zmian*, red. Wojciech Cieślak, Kazimierz J. Pawelec, Igor Tuleya (Warszawa: Difin, 2015), 351. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2001 r., V KKN 517/00, Legalis nr 50023. Por. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2001 r., I KZP 25/01, Legalis

- obowiązek pouczenia oskarżonego o przysługującym mu prawie do złożenia rzeczzonego wniosku³⁰,
- rozpoznanie wniosku złożonego po upływie terminu, o ile nie spowoduje to konieczności odroczenia rozprawy³¹,
- zabezpieczenie interesu oskarżonego pozbawionego wolności, który nie ma obrońcy, a względem którego sąd nie zarządził sprowadzenia go na rozprawę, poprzez wyznaczenie mu obrońcy z urzędu.

Przechodząc do meritum zagadnienia, należy wskazać, iż zarówno w treści art. 451 k.p.k., jak i w innych karnoprocesowych przepisach prawnych brak jest reguł interpretacyjnych co do właściwej analizy użytego przez ustawodawcę, na gruncie wyżej wymienionego przepisu, sformułowania „chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy”, wyznaczającego wyjątek od reguły, w której świetle sąd, na wniosek oskarżonego pozbawionego wolności, zarządza sprowadzenie go na rozprawę odwoławczą. Słuszne na tej płaszczyźnie zapatrywanie wyraził Sąd Najwyższy, uznając, iż skoro zasadą jest sprowadzenie oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną, to odstąpienie od wyrażonej reguły, które przewidziane jest w art. 451 zd. pierwsze in fine KPK (uznanie za wystarczający udział obrońcy), jako stanowiące wyjątek, nie może podlegać wykładni rozszerzającej³².

nr 50809. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 2018 r., IV KK 181/18, Legalis nr 1798300.

- 30 W doktrynie podnosi się, że brak pouczenia oskarżonego pozbawionego wolności o przysługującym mu prawie do złożenia wniosku, o którym mowa w art. 451 k.p.k. należy traktować w kategoriach rażącego naruszenia prawa. Brak pouczenia lub mylne pouczenie powinno skutkować zastosowaniem zasady wynikającej z art. 16 § 1 k.p.k., w świetle którego „Jeżeli organ prowadzący postępowanie jest obowiązany pouczyć uczestników postępowania o ciężących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach, brak takiego pouczenia lub mylne pouczenie nie może wywoływać ujemnych skutków procesowych dla uczestnika postępowania lub innej osoby, której to dotyczy.”, zob. D. Świecki, [w:] *Kodeks*, Legalis.
- 31 Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2014 r., V KK 387/13, Legalis nr 768709. Zob. także Katarzyna Dudka, Hanna Paluszkiewicz, Dobrośława Szumiało- Kulczycka, *Kodeks postępowania karnego. Wybór orzecznictwa z komentarzem* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), 597.
- 32 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2014 r., III KK 390/13, Legalis nr 768678.

Brak jest także konkretnego przepisu ukierunkowanego na oznaczenie wpływu modelu postępowania odwoławczego³³ na proces decyzyjny sądu w zakresie sprowadzenia oskarżonego na rozprawę odwoławczą. Wobec tego wyjaśnienie, w jaki sposób kwestie dowodowe kształtują uczestnictwo oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie odwoławczej, powinno nastąpić w oparciu o twórczość doktryny prawa karnego procesowego oraz dorobek orzeczniczy, nie pomijając spraw, które były przedmiotem refleksji jurydycznej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

W poszukiwaniu celowościowych powiązań pomiędzy modelem postępowania odwoławczego, z perspektywy rozwiązań dowodowych, a uprawnieniem oskarżonego pozbawionego wolności do aktywnego uczestnictwa w postępowaniu przed sądem II instancji należy zastosować kryterium wykładni systemowej.

3. Uczestnictwo oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej w świetle doktryny prawa karnego procesowego i orzecznictwa. Wątek europejski

Prawidłowa ocena prawna karnoprosesowego związku pomiędzy uprawnieniem oskarżonego pozbawionego wolności w zakresie uczestnictwa w postępowaniu przed sądem II instancji a modelem postępowania odwoławczego w znaczeniu *stricte* dowodowym, powinna nastąpić z uwzględnieniem nie tylko standardów krajowych, wyznaczanych na tej płaszczyźnie przez sądy powszechne oraz Sąd Najwyższy, lecz także, przy zastosowaniu europejskich dyrektyw interpretacyjnych.

Należy podkreślić, że jakkolwiek w odniesieniu do regulacji prawnej zawartej w art. 401 Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku pojawiał się problem związany z konkretyzacją sytuacji, w jakich orzeczenie o sprowadzeniu oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę powinno zapaść³⁴, co implikował fakultatywny charakter decyzji dotyczącej tego uczestnictwa, to jednak, na gruncie aktualnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku, zasadnicze znaczenie ma problematyka dotycząca indywidualizacji przypadków, kiedy sąd odwoławczy odstępuje od reguły, w której świetle oskarżony pozbawiony wolności bierze udział w rozprawie apelacyjnej.

33 W tym miejscu należy podkreślić, iż zagadnienia wiążące się z charakterystyką poszczególnych modeli postępowania odwoławczego stanowią wielowątkową analizę wielu elementów wyznaczających ten model.

34 Michalczyk, „Udział”, 51.

W literaturze przedmiotu³⁵ już w odniesieniu do treści art. 401 Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku wyrażano krytyczny stosunek co do braku obowiązku sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą, mimo złożenia środka odwoławczego na niekorzyść oskarżonego bądź potrzeby uzupełniania przewodu sądowego. Mimo to, powiązania celowościowe pomiędzy normą prawną stanowiącą o uczestnictwie oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie odwoławczej a kwestiami dowodowymi dostrzegano już na gruncie porządku prawnego wyznaczonego treścią ustawy – Kodeks postępowania karnego z 1969 roku. Powyższe wymaga doprecyzowania od strony merytorycznej. Odnosząc się zatem do poglądów judykatury, wskazać należy na zapatrywanie wyrażone przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 24 stycznia 1989 r.³⁶, wedle którego „Przewidziana w art. 401 KPK fakultatywność sprowadzenia na rozprawę rewizyjną oskarżonego pozbawionego wolności może być uzasadniona np. potrzebą ustosunkowania się oskarżonego do dowodu, który zostanie przeprowadzony dopiero w toku rozprawy rewizyjnej”. Podobne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 sierpnia 1996 r.³⁷: „Z treści art. 401 k.p.k. wynika wprost w sposób niebudzący wątpliwości, że zarządzenie sprowadzenia na rozprawę rewizyjną oskarżonego pozbawionego wolności jest zawsze fakultatywne, nigdy zaś nie jest obligatoryjne. Sąd odwoławczy może to uczynić (nawet z urzędu), jeżeli np. zachodzi potrzeba złożenia przez oskarżonego dodatkowych wyjaśnień istotnych dla sprawy, a związanych z treścią wywiezionej rewizji. Za sprowadzeniem oskarżonego na rozprawę odwoławczą może przemawiać także wzgląd na bezpośrednie przeprowadzenie przez sąd rewizyjny niektórych dowodów”. W piśmiennictwie³⁸ również odwoływano się do przedmiotowych poglądów judykatury. Odnosząc się do powyższego, należy zatem wskazać, iż uzupełnienie przewodu sądowego, poprzez przeprowadzenie przez sąd odwoławczy dowodów, stanowiło jedno z kryteriów stosowanych w procesie decyzyjnym w zakresie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą³⁹. Należy wskazać, iż interpretacja rzezonego uczestnictwa przez pryzmat zagadnień dowodowych przejawiała w ten sposób materialny aspekt prawa do obrony.

35 Ibidem, 51. Zob. także Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w Kodeksie postępowania karnego po nowelizacji*, 354. Karczmarzyk, Rogoziński, „Udział”, 36.

36 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1989 r., WR 7/87, Legalis nr 26548.

37 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 sierpnia 1996 r., II KKN 54/96, „Prokuratura i Prawo”, dodatek „Orzecznictwo” 1997/4/11.

38 Zob. w szczególności Prusak, *Komentarz*, 1272.

39 Karczmarzyk, Rogoziński, „Udział”, 37.

Odnosząc się do regulacji zawartej w Kodeksie postępowania karnego z 1997 roku, należy wskazać, iż na jego tle, od początku obowiązywania tego aktu prawnego, judykatura wyróżniała kilka elementów kształtujących uprawnienie oskarżonego pozbawionego wolności do uczestnictwa w postępowaniu odwoławczym. Mianowicie za nadrzędne przyjmowała następujące kryteria, które wpływają na decyzję co do tego uczestnictwa, tj. kierunku apelacji⁴⁰, rodzaju podniesionych zarzutów oraz przebiegu postępowania odwoławczego⁴¹, pod którego pojęciem należy rozumieć również stadium postępowania dowodowego *sensu stricto*⁴². Wprawdzie, w związku z treścią art. 451 k.p.k., w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją z 2000 roku, złożenie apelacji na niekorzyść oskarżonego co do winy determinowało konieczność sprowadzenia go na rozprawę odwoławczą⁴³, to jednak, także w najnowszym piśmiennictwie, obejmującym art. 451 k.p.k. w wersji aktualnie obowiązującej, wyrażany jest pogląd, iż w każdym przypadku złożenia apelacji na niekorzyść oskarżonego jego obecność na rozprawie odwoławczej powinna być uznana za niezbędną⁴⁴. Z kolei w doktrynie prawa karnego procesowego⁴⁵, na gruncie struktury gramatycznej art. 451 k.p.k. po nowelizacji z 2000 roku, wiążącej się z względną klauzulą obligatoryjną, wyrażano zapatrywanie, iż uczestnictwo oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie odwoławczej bądź jego obrońcy należało rozpatrywać biorąc pod uwagę kryterium podmiotowe, mianowicie uczestnictwa prokuratora⁴⁶.

-
- 40 W doktrynie prawa karnego procesowego podnoszono także, iż ustanowiona na gruncie art. 451 k.p.k. zasada, nakazuje sprowadzić oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą, jeżeli oskarżony o to wnosi, niezależnie od rodzaju czy kierunku środka odwoławczego, zob. Zdzisław Muras, *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym. Artykuły 425-467 KPK. Komentarz* (Warszawa: C. H. Beck, 2004), 316.
- 41 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2000 r., III KKN 164/00, Legalis nr 48350. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2002 r., II KKN 87/01, Legalis nr 61161. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2008 r., III KK 476/07., Legalis nr 108128. Zob. także Igor Tuleya, [w:] *Kodeks*, 351. Zob. także Jarosław Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Katarzyna Dudka (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 1048.
- 42 Zob. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne*, 145.
- 43 Obowiązek o charakterze względnym.
- 44 Tuleya, w *Kodeks*, 352.
- 45 Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w Kodeksie postępowania karnego po nowelizacji*, 356.
- 46 Zob. w szczególności Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2001 r., III KKN 63/01, Legalis nr 358687. Wyrok Sądu Najwyższego

W kontekście przedstawionych kryteriów, w szczególności dotyczących postępowania dowodowego w instancji odwoławczej, na uwagę zasługuje pogląd Sądu Najwyższego, wyrażony w wyroku z dnia 2 października 2006 r.⁴⁷, w którego świetle „[...] bezpośredni kontakt z oskarżonym może mieć istotne znaczenie dla ocen podejmowanych przez sąd innych kluczowych rozstrzygnięć, jak chociażby o dopuszczeniu bądź niedopuszczeniu nowych dowodów”. Sąd Najwyższy zbliżony treściowo pogląd wyraził także w nowszym judykacie⁴⁸, przyjmując, iż „Odmowa sprowadzenia oskarżonego na rozprawę i uznanie za wystarczającą obecność obrońcy będzie miała uzasadnienie z reguły wówczas, gdy przedmiotem rozpoznania sądu drugiej instancji miałyby być wyłącznie kwestie natury prawnej. Natomiast w wypadku, gdy apelacja kwestionuje ustalenia faktyczne, a w szczególności gdy sąd odwoławczy uzupełnia postępowanie dowodowe albo gdy skarżący chociażby wnosi, by sąd ten skorzystał z instytucji określonej w art. 452 § 2 KPK i wyjątkowo przeprowadził określone dowody, zaś bezpośredni kontakt z oskarżonym może zaważyć na ocenach podejmowanego w tym zakresie rozstrzygnięcia, a więc dopuszczenia lub niedopuszczenia wnioskowanego dowodu, odmowa sprowadzenia na taką rozprawę pozbawionego wolności i wnoszącego o to oskarżonego nie może być uznana za decyzję prawidłową”. Praktyczny aspekt od strony dowodowej, w zakresie stosowania art. 451 k.p.k., widoczny był także na gruncie orzecznictwa sądów powszechnych. Sąd Apelacyjny w Katowicach w postanowieniu z dnia 27 grudnia 2001 r.⁴⁹ wyraził stanowisko, w którego świetle „Skoro treść apelacji nie wskazuje na potrzebę przeprowadzenia na rozprawie apelacyjnej dowodów uzupełniających przewód sądowy, to uznać należało za wystarczający w rozprawie odwoławczej udział obrońcy oskarżonego, którego obecność jest zresztą obowiązkowa (art. 79 § 1 pkt 3 KPK)”. Z kolei w innym orzeczeniu⁵⁰ ten sam Sąd wyraził zapatrywanie, iż „Wyrok powyższy zaskarżył apelacją tylko obrońca oskarżonego w części dotyczącej wymiaru kary. Z uwagi na to, że stan faktyczny sprawy nie jest skomplikowany, oskarżony przyznał się do popełnienia przypisanych mu czynów i nie zachodzi potrzeba przeprowadzenia dowodów na rozprawie

z dnia 5 czerwca 2001 r., III KKN 28/01, Legalis nr 355970. Por. także Karczmarczyk, Rogoziński, „Udział”, 38.

- 47 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 października 2006 r., V KK 236/06, Legalis nr 83652.
- 48 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2007 r., III KK 81/07, Legalis nr 97727.
- 49 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 27 grudnia 2001 r., II AKa 1/01, Prok. i Pr. 2001 nr 12, poz. 27.
- 50 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 stycznia 2001 r., II AKa 5/01, Prok. i Pr. 2001 nr 12, poz. 28.

odwoławczej, należało uznać, że na rozprawie wystarczający będzie udział obrońcy oskarżonego⁵¹. Także doktryna prawa karnego procesowego wyrażała poglądy ukierunkowane na interpretację, użytego przez ustawodawcę na gruncie art. 451 k.p.k., sformułowania odnoszącego się do wyłącznego uczestnictwa obrońcy, wyznaczającego wyjątek od ustanowionej na jego tle reguły. Zdaniem Stanisława Waltośa uznaniowość decyzji sprowadzającej się do odstąpienia od zasady, wedle której sąd odwoławczy na wniosek oskarżonego pozbawionego wolności zarządza sprowadzenie go na rozprawę i przestanie wyłącznie na obecności jego obrońcy, może być determinowana odległością aresztu śledczego i zarazem brakiem istotnych kwestii, w których wyjaśnieniu obecność oskarżonego byłaby niezbędna⁵².

Na podstawie przedstawionych poglądów judykatury można zatem wyróżnić kryteria naczelne, które należy stosować podejmując decyzję o sprowadzeniu bądź odmowie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą. Chodzi mianowicie o uprzednie ustalenie, czy przedmiotem rozważań apelacyjnych będą wyłącznie kwestie natury prawnej, czy jednak skarżący kwestionuje także ustalenia faktyczne oraz – co w kontekście niniejszych rozważań wymaga podkreślenia – czy wnosi o przeprowadzenie postępowania dowodowego, jeżeli tak, to w jakim zakresie. Skoro tak, to nie bez znaczenia prawnego pozostaje treść środka odwoławczego⁵³. Dostrzegalna na gruncie cytowanych powyżej orzeczeń dyrektywa interpretacyjna wskazuje na bezpośrednią zależność pomiędzy decyzją sądu odwoławczego o sprowadzeniu oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną a kwestiami dowodowymi. Oznacza to, iż przyjęty przez ustawodawcę model postępowania dowodowego w instancji odwoławczej wywołuje daleko idące konsekwencje prawne w procesie decyzyjnym sądu co do sprowadzenia oskarżonego na rozprawę odwoławczą. Ustosunkowując się także do kwestii charakteru zagadnień apelacyjnych, warto przytoczyć wielokrotnie akcentowany pogląd Sądu Najwyższego⁵⁴, wedle którego „Tam, gdzie apelacja

51 Tak również Stanisław Zabłocki, Piotr Wypych, *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w sprawach karnych* (Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2002), 557-558.

52 Stanisław Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu* (Warszawa: Lexis Nexis, 2004), 525.

53 Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2003 r., II KKN 367/01, Legalis nr 346193.

54 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2000 r., III KKN 164/00, Legalis nr 48350. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2002 r., II KKN 113/00, Legalis nr 66446. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2012 r., III KK 164/12, Legalis nr 538314. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2013 r., V KK 429/12, Legalis nr 666720. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia

ogranicza się do aspektów wyłącznie prawnych, albo gdy dotycząc jedynie kary, kwestionuje – i to na korzyść oskarżonego – tylko jej rodzaj lub rozmiar, i to wyłącznie w oparciu o niepodważane ustalenia faktyczne i przyjęte okoliczności, wskazując jedynie na wadliwą, zdaniem skarżącego, ocenę sądu co do rangi i wagi tych okoliczności dla wymiaru kary, niesprowadzenie na rozprawę odwoławczą oskarżonego pozbawionego wolności – mimo jego prośby o takie sprowadzenie – i ograniczenie się do zapewnienia obecności na tej rozprawie obrońcy oskarżonego uznać należy za prawidłowe, nienaruszające procesowych zasad prawa do obrony, kontradyktoryjności i równości broni procesowej [...]”.

Na podstawie dotychczasowych rozważań, na tle Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku, kryteria wpływające na ocenę odnośnie do sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą można sklasyfikować w sposób następujący:

- kryterium związane z potrzebą ustosunkowania się przez oskarżonego pozbawionego wolności co do przeprowadzonego postępowania dowodowego,
- kryterium potrzeby złożenia przez oskarżonego dodatkowych wyjaśnień, mogących mieć wpływ na treść mającego zapaść orzeczenia,
- kryterium potrzeby bezpośredniego przeprowadzenia dowodów.

Powyższy katalog wymaga rozszerzenia o kryteria dominujące na gruncie aktualnej kodyfikacji z 1997 roku. Chodzi mianowicie o kryterium złożenia apelacji na niekorzyść oskarżonego, czynienia spostrzeżeń co do zachowania oskarżonego, mających bezpośrednie przełożenie na ocenę w zakresie dopuszczenia dowodów w instancji odwoławczej⁵⁵ oraz kryterium charakteru zagadnień mających stanowić przedmiot rozważań w instancji kontrolnej. Wydaje się, iż aktualnie kryterium kierunku apelacji nie ma większego znaczenia prawnego, co wiąże się z użytą na gruncie art. 451 k.p.k.

26 listopada 2013 r., III KK 237/13, Legalis nr 830511. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 2014 r., IV KK 218/14, Legalis nr 1185786. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2015 r., III KK 32/15, Legalis nr 1200396. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2015 r., V KK 446/14, Legalis nr 1245385. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 2015 r., III KK 229/15, Legalis nr 1303695. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 września 2015 r., IV KK 120/15, Legalis nr 1337378. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2015 r., IV KK 159/15, Legalis nr 1370968. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2016 r., IV KK 175/16, Legalis nr 1533153. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2017 r., IV KK 75/17, Legalis nr 1695830.

55 Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2002 r., II KK 174/02, Legalis nr 310867.

klauzulą obligatoryjną, oznaczającą konieczność sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, determinowaną okolicznością złożenia przez niego stosownego wniosku, także wówczas, gdy środek odwoławczy został złożony na jego korzyść⁵⁶. W tym kontekście należy przytoczyć stanowisko Zdzisław Murasa, którego zdaniem „Zgodnie z art. 451 KPK, sąd odwoławczy jest zobowiązany sprowadzić na rozprawę apelacyjną oskarżonego, który jest pozbawiony wolności (w tej albo w innej sprawie) i to bez względu na kierunek złożonej apelacji, a więc bez względu na to, czy została złożona na jego korzyść, czy też na jego niekorzyść, jednakże jedynie wówczas, gdy oskarżony złoży wniosek o sprowadzenie go na rozprawę apelacyjną”⁵⁷. Co więcej, na podstawie przedstawionych powyżej poglądów można wyprowadzić także wniosek, iż kryterium przeprowadzenia przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego ma charakter naczelny. Należy zwrócić uwagę, że akcenty dowodowe były oraz w dalszym ciągu są dostrzegalne, zarówno na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku, jak i Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku. Dotyczą one zarówno samej kwestii związanej z możliwością przeprowadzenia przez sąd odwoławczy dowodów, jak i ich oceny⁵⁸. Priorytetowy charakter tego kryterium łączy się już z samą budową procesowego aktu normatywnego, aktualnie obowiązującego, gdyż ustawodawca nieprzypadkowo regulację uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności, umiejscowił w bezpośrednim sąsiedztwie z art. 452 k.p.k., który reguluje kwestie dowodowe w instancji odwoławczej. Wskazać należy, jak już akcentowano w poprzedniej jednostce tematycznej, że już na gruncie art. 401 Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku wyrażano pogląd, iż skoro problematyka postępowania dowodowego została przez ustawodawcę umieszczona w kolejnym artykule, po przepisie stanowiącym o omawianym uczestnictwie w rozprawie odwoławczej, to wątek dowodowy ma istotne znaczenie dla prawidłowej wykładni regulacji przedmiotowego uczestnictwa⁵⁹. Zważywszy na aktualną systematykę przepisów w ramach aktu prawnego – Kodeks postępowania karnego z 1997 roku, argument natury systemowej pozostaje aktualny.

Pogląd, w którego świetle model postępowania odwoławczego ma istotne znaczenie dla oceny uprawnienia płynącego z art. 451 k.p.k., był wyrażany także na gruncie orzecznictwa europejskiego. W zakresie merytorycznej analizy przedmiotowego zagadnienia za fundamentalny należy uznać wyrok

56 Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2011 r., III KK 275/10, Legalis nr 427533. Zob. także Muras, *Postępowanie*, 316.

57 Ibidem, 313.

58 Co do oceny dowodów zob. w szczególności Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2013 r., V KK 390/12, Legalis nr 680239.

59 Karczmarczyk, Rogoziński, „Udział”, 39.

Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 marca 1998 r.⁶⁰. Argumentacja ETPC⁶¹, podniesiona na gruncie tego judykatu, ukierunkowana była na wyekspozowanie nadrzędnych elementów wpływających na zagadnienie uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie apelacyjnej. Na jego tle, zaliczamy do nich w szczególności rodzaj kontroli sprawowanej przez instancję odwoławczą. Analiza przedmiotowego orzeczenia prowadzi do konkluzji, że o ile wyższa instancja jest uprawniona do dokonania zarówno kontroli ściśle prawnej⁶², jak i kontroli ściśle merytorycznej⁶³, a dodatkowo oskarżony kwestionuje ustalenia faktyczne oraz żąda przeprowadzenia zawnioskowanych dowodów, o tyle jego obecność na rozprawie apelacyjnej powinna być oceniana w kategoriach bezwzględnie obligatoryjnej⁶⁴. W innych orzeczeniach⁶⁵ Trybunał również wielokrotnie akcentował potrzebę uwzględnienia rodzaju kwestii podlegających rozstrzygnięciu oraz ich znaczenia dla skarżącego⁶⁶. Także na gruncie orzecznictwa Sądu Najwyższego⁶⁷

60 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 marca 1998 r., 45/1997/829/1035, Legalis nr 135210.

61 Zob. Piotr Hofmański, Stanisław Zabłocki, „Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 25 marca 1998 r., sygn. 45/1997/829/1035 w sprawie Belziuk przeciwko Polsce” *Palestra*, nr 7-8 (1998): 6-22.

62 Kontrola kasacyjna, zob. Kaftal, *System*, 57.

63 Kontrola apelacyjna, *Ibidem*, s. 57.

64 Zob. uwagi Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne*, 154-155. Jan Grajewski, Sławomir Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz LEX*, red. Lech K. Paprzycki (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 144.

65 Zob. w szczególności Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 października 2000 r., 28501/95, Legalis nr 134995. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 października 2002 r., 40072/98, Legalis nr 134527.

66 Zob. Marek A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 550.

67 Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 1999 r., IV KKN 334/99, Legalis nr 46290. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1999 r., II KKN 174/99, Legalis nr 46430. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2000 r., III KKN 192/00, Legalis nr 58078. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2001 r., III KKN 13/01, Legalis nr 50016. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2001 r., III KKN 619/00, Legalis nr 338796. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2001 r., IV KKN 591/00, Legalis nr 313351. Wyrok

pojawiał się wątek międzynarodowy, ukierunkowany na wyeksponowanie wartości prawnej norm Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, w szczególności zawartego w niej art. 6 ust. 3 pkt 3. Interes oskarżonego, jako jeden z priorytetowych celów europejskich, rozpatrywany w świetle zagadnień dowodowych, został ujęty także w postanowieniu z dnia 7 stycznia 2003 r.⁶⁸, w którym Sąd Najwyższy zajął stanowisko, iż „Udział taki uznać trzeba za niezbędny tam, gdzie realnym staje się przeprowadzenie dowodów w II instancji i bezpośrednie badanie faktów”. Za zasadny należy uznać także pogląd Sądu Najwyższego wyrażony na gruncie tego judykatu w zakresie, w jakim uznano, że „Art. 6 EKPC przyjmuje, iż oskarżony ma mieć możliwość bronięcia się samodzielnie lub przez swego obrońcę, nie zakłada zatem iżby zawsze konieczny był jego osobisty udział w postępowaniu odwoławczym”⁶⁹. Na tle wyrażonego zapatrywania należy uznać, iż zarówno specyfikacja danego postępowania, jak i rola jaką pełni sąd odwoławczy w danym systemie prawa ma priorytetowe znaczenie dla oceny analizowanego uprawnienia⁷⁰. Dokonując również wykładni użytego przez ustawodawcę na gruncie art. 451 k.p.k. sformułowania „chyba że uzna za wystarczającą obecność obrońcy”, wyznaczającego względny charakter reguły wyrażonej w tym przepisie, należy wskazać, iż wyłączna obecność obrońcy w przypadku przeprowadzania przez sąd odwoławczy dowodów pozostaje w sprzeczności z materialnym ujęciem prawa do obrony, gdyż oskarżony powinien w takim układzie procesowym mieć możliwość osobistego ustosunkowania się do wyników rzeczonego dowodzenia⁷¹.

Zatem, biorąc za podstawę wnioski płynące z powyższych rozważań, należy stwierdzić, iż przekształcenia modelowe w procesie instancyjnym mają relewantne znaczenie dla oceny, czy oskarżony pozbawiony wolności

Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2002 r., III KKN 553/99, Legalis nr 338786. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 września 2002 r., III KKN 414/99, Legalis nr 59284. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2002 r., III KKN 361/00, Legalis nr 60838. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2003 r., III KK 343/02, Legalis nr 60335. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 2003 r., II KKN 136/01, Legalis nr 88257.

68 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2003 r., II KK 290/02, Legalis nr 61155.

69 Ibidem.

70 Por. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2009 r. z dnia 21 lipca 2009 r., 3818/04, Legalis nr 159086.

71 Marek A. Karczmarzyk, Piotr Rogoziński, „Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1997 r. II KKN 261/96” *Palestra*, nr 5-6 (1998): 246.

powinien wziąć udział w postępowaniu drugoinstancyjnym⁷². Należy zatem na pierwszy plan wysunąć główną zmianę w zakresie rozwiązań dowodowych w instancji odwoławczej, odnoszącą się, jak już zostało zasygnalizowane, do zniesienia zakazu, wedle którego sąd odwoławczy nie mógł przeprowadzić postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Należy wszakże uznać, iż kontrola zarówno prawna, jak i merytoryczna, połączona z szerokimi możliwościami dowodowymi sądu odwoławczego, wzmacnia przedmiotowy nakaz sprowadzenia oskarżonego na rozprawę apelacyjną, o ile, stosownie do treści art. 451 k.p.k. złoży on wniosek. Na podstawie dotychczasowych rozważań można zatem wysunąć postulat, w którego świetle, ocena co do sprowadzenia oskarżonego na rozprawę powinna być każdorazowo dokonywana przez pryzmat aktualnych rozwiązań dowodowych, wynikających z treści art. 452 k.p.k., kształtujących model postępowania odwoławczego.

Należy zwrócić uwagę, iż w większości orzeczeń, które w ramach niniejszego opracowania zostały przytoczone, posłużono się kryterium „uzupełnienia przewodu sądowego”, mającego stanowić czynnik wpływający na decyzję co do sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę apelacyjną. Pogląd ten wymaga jednak modyfikacji w oparciu o najnowsze rozwiązania dowodowe przewidziane dla wyższej instancji. Pamiętać w szczególności należy, iż aktualnie funkcję priorytetową pełni zasada, wedle której sąd odwoławczy przeprowadza dowody⁷³. Wprawdzie rzeczona zasada, nieposiadająca przymiotu absolutnej, powinna być interpretowana łącznie z rozwiązaniami wprowadzającymi ograniczenia dowodowe, co jest związane z możliwością oddalenia przez sąd odwoławczy wniosku dowodowego wówczas, gdy przeprowadzenie dowodu przez ten sąd byłoby niecelowe w przyczyn określonych w art. 437 § 2 zdanie drugie k.p.k., lub gdy dowód nie był powołany przed sądem pierwszej instancji, pomimo że składający wniosek mógł go wówczas powołać, lub okoliczność, która ma być udowodniona, dotyczy nowego faktu, niebędącego przedmiotem postępowania przed sądem pierwszej instancji, a składający wniosek mógł go wówczas wskazać. Niemniej jednak analiza poglądów doktryny oraz orzecznictwa, prowadzi do wniosku, iż aspekt dowodowy w zakresie wykładni uprawnienia wynikającego z art. 451 k.p.k. pełni rolę nadrzędną⁷⁴.

4. Zakończenie

Na tle przeprowadzonych rozważań można wyprowadzić wniosek, iż doktryna oraz judykatura są zgodne co do interpretacji zagadnienia związanego z uczestnictwem oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie

72 Por. Maciej Fingas, *Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 119.

73 Świecki, [w:] *Kodeks*, Legalis.

74 Por. także Dąbkiewicz, *Kodeks*, 512.

odwoławczej przez pryzmat rozwiązań dowodowych przewidzianych dla wyższej instancji. Jednolitość poglądów stwarza możliwość wyprowadzenia reguł interpretacyjnych znajdujących zastosowanie w procesie decyzyjnym co do sprowadzenia oskarżonego na rozprawę.

Dostrzegalne związki o charakterze celowościowym, pomiędzy normami prawnymi wynikającymi z art. 451 k.p.k. i art. 452 k.p.k., pozwalają uznać, iż reguła systemowa ma zasadnicze znaczenie prawne dla interpretacji zagadnienia związanego z realizacją prawa do obrony w instancji apelacyjnej, poprzez przedmiotowe uczestnictwo.

Analiza treści art. 451 k.p.k. prowadzi do stwierdzenia, iż na jego gruncie nastąpiło skonstruowanie przepisu według przejrzystej reguły immanentnie związanej z tzw. klauzulą obligatoryjną.

W związku z tym, że na gruncie art. 451 k.p.k. nie nastąpiło prowadzące dookreślenie, w jakich sytuacjach sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą, odesłanie do poglądów jurydycznych oraz doktrynalnych w niniejszym opracowaniu pozwala wyprowadzić wniosek, iż z perspektywy wyrażonych na ich tle stanowisk to aspekt dowodowy w głównej mierze pełni priorytetową funkcję w zakresie kształtowania uprawnienia uregulowanego na gruncie wskazanego powyżej przepisu. W związku z tym przedmiotowe uprawnienie, w kontekście kryterium związanego z przeprowadzaniem przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego, nie powinno być interpretowane w oderwaniu od najnowszych rozwiązań istniejących na tej płaszczyźnie. Jest to zasadne, gdyż należy pamiętać, że art. 451 k.p.k. i art. 452 k.p.k. zostały ustanowione nie tylko w ramach jednego systemu prawa karnego procesowego, lecz także w bezpośrednim sąsiedztwie, co wskazują na potrzebę uwzględniania wątków dowodowych w procesie decyzyjnym w zakresie sprowadzenia oskarżonego na rozprawę odwoławczą. Jest to podstawa do wyeksponowania przedmiotowego związku wynikającego z kontekstu systemowego.

Także dokonując merytorycznej oceny orzeczeń od strony rozwiązań dowodowych w instancji odwoławczej, wskazać należy, iż w wymiarze europejskim zagadnienia dowodowe również stanowią pozytywną przesłankę kształtującą decyzję sądu w zakresie sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą.

Zważywszy na nowe ujęcie modelu postępowania odwoławczego w polskiej procedurze karnej, w kontekście wprowadzonych zmian, zachodzi konieczność uwzględnienia rozwiązań stanowiących *novum* a wpływających na kształt analizowanego uprawnienia.

Bibliografia

- Błoński Michał, Monika Zbrojewska, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych*, red. Piotr Kruszyński. 486-547. Warszawa: C. H. Beck, 2018.
- Boratyńska Katarzyna T., Adam Górski, Andrzej Sakowicz, Andrzej Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa: C. H. Beck, 2014.
- Dąbkiewicz Krzysztof, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- Doda Zbigniew, Andrzej Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Tom II*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 1997.
- Dudka Katarzyna, Hanna Paluszkiewicz, Dobrosława Szumiało-Kulczycka, *Kodeks postępowania karnego. Wybór orzecznictwa z komentarzem*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- Fingas Maciej, *Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Gaberle Andrzej, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010.
- Grajewski Jan, Sławomir Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz LEX*, red. Lech K. Paprzycki. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Hofmański Piotr, Elżbieta Sadzik, Kazimierz Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. wyd. 1. Warszawa: C. H. Beck, 2004.
- Hofmański Piotr, Stanisław Zabłocki, „Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 25 marca 1998 r., sygn. 45/1997/829/1035 w sprawie Belziuk przeciwko Polsce” *Palestra*, nr 7-8 (1998): 6-24.
- Kaftal Alfred, *System środków odwoławczych w polskim procesie karnym*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- Karczmarzyk Marek A., Piotr Rogoziński, „Udział oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawie przed sądem odwoławczym” *Palestra*, nr 3-4 (1997): 33-45.
- Karczmarzyk Marek A., Piotr Rogoziński, „Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1997 r. II KKN 261/96” *Palestra*, nr 5-6 (1998): 243-249.
- Matras Jarosław, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Katarzyna Dudka, Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Michalczyk Alfred H., „Udział oskarżonego pozbawionego wolności w rozprawie rewizyjnej” *Palestra*, nr 34/2-3 (1990): 50-56.
- Muras Zdzisław, *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym. Artykuły 425-467 KPK. Komentarz*. Warszawa: C. H. Beck, 2004.
- Nowicki Marek A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.

- Prusak Feliks, *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999.
- Sakowicz Andrzej, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Andrzej Sakowicz. Warszawa: C. H. Beck, 2016.
- Steinborn Sławomir, „Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego” *Prokuratura i Prawo*, nr 1-2 (2015): 149-165.
- Świecki Dariusz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. red. Jerzy Skorupka. Warszawa: C. H. Beck, 2019.
- Tuleya Igor, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Praktyczny komentarz do zmian*, red. Wojciech Cieślak, Kazimierz J. Pawelec, Igor Tuleya. Warszawa: Difin, 2015.
- Waltoś Stanisław, *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa: Lexis Nexis, 2004.
- Zabłocki Stanisław, *Postępowanie odwoławcze w Kodeksie postępowania karnego po nowelizacji. Komentarz praktyczny*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2003.
- Zabłocki Stanisław, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999.
- Zabłocki Stanisław, Piotr Wypych, *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w sprawach karnych*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2002.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license. For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>